

батьківського первоначал, що є дуже важливим для виявлення власне специфічних особливостей формування українського національного характеру в системі родинних відношень, адже юнгіанська методологія акцентує увагу на жіночо-чоловічому початку (аніма та анімус). Тому, якщо у Цимбалістого український чоловік виглядає як щось вторинне відносно ролі жінки в сім'ї, то Ю.Липа показує гармонію, єдність і взаємодоповнюваність материнської та батьківської функціональності в українських сім'ях. Якщо щось і є первинним, то такою первинною інституцією є українська родина як для чоловіка, так і для жінки. Що ж стосується визначення їх ролі в родині, то тут, на думку Ю.Липи, має місце «рівноправність обох елементів» [Липа Ю. Призначення України. – Львів, 1992. – С. 148].

Але є ще багато невирішених проблем в інших аспектах, пов'язаних із дослідженням шару несвідомого в українській психіці. Практично немає праць на предмет того, як «працює» в українських родинних відносинах комплекс Едипа (і чи взагалі він є характерним для української нації), який, як було доведено зокрема японською психоаналітичною теорією, має велике евристичне значення для національного самоаналізу.

Невідомо також, як виявляється в родинних стосунках актуалізований в зарубіжній науці феномен *sibling rivalry* – суперництва сиблінгів (суперництво, ревності між дітьми одних батьків, тобто «внутрішньобратські» конфлікти), що могло б дати багато цінної психологічної інформації для виявлення того, яким чином українці товаришують та дружать між собою. Сиблінгове суперництво як специфічне відображення закону єдності та боротьби протилежностей, знайшло своє відображення і певне осмислення вже в текстах Старого Завіту у легендах про Каїна та Авеля, Йосипа та його братів, Ісаака та Ізмаїла. Випадково такі універсальні і значимі для розвитку людської спільноти факти, це внутрішньосімейне «сміття неприязні» між рідними братами потрапити у священні тексти не могли: людська спільнота через таку неприязнь між рідними братами намагалася краще зрозуміти свою власну душу.

Не досліджено також, як виявлялася в ранньому архаїчному українському суспільстві дуальна організація його життєдіяльності, – феномен, відкритий зарубіжними етнографами в 20-х роках ХХ століття і як зростали на цій підставі форми ігрової діяльності, в процесі якої формувалася національна українська культура агону (замагальництва).

Аристотель свого часу зазначав, що той, хто хоче стати другом іншому, має стати, насамперед, другом самому собі. У питаннях віротерпимості ця схема працює з не меншим успіхом, адже в етичному відношенні релігійна толерантність-нетолерантність, що в основі своїй має соціально-психологічну природу, легко переводиться у площину моральних понять любові-дружби та протилежних їм почуттів ненависті-неприязні. Так само, як ми приглядаємося до того, з ким хочемо дружити, так маємо приглядатися й до самих себе, коли бажаємо жити в дружбі і злагоді із самими собою. Тобто, потреба зазирати у найпоетаємніші глибини своєї душі у наш час перетворюється у життєву необхідність. І ми б в де-що іншому ракурсі дивилися на проблеми релігійної толерантності чи віронетерпимості, якби наука самопізнання і самоусвідомлення нації була піднята у нас на рівень вимог сучасного світу, в якому рівень конфліктності між окремими індивідами та цілими спільнотами, на жаль, не зменшується, а зростає.

■ В. ШЕВЧЕНКО

АКТУАЛІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕЛІГІЙНОЇ ДУХОВНОСТІ І МІЖКОНФЕСІЙНІ РЕАЛІЇ СЬОГОДЕННЯ

«Міжконфесійний діалог як складова становлення українського громадянського суспільства» – ось той проблематичний зріз нашої конференції, в контексті якого передбачається або ж щонайменше унеобхіднюється доцільність міжконфесійного діалогу як певної ознаки демократії та запоруки побудови відкритого громадянського суспільства. Але наскільки знаємо, чулисть на таку потребу, а тим більше вирозумілисть на ній бодай провідних церковних інституцій, що представлені в Україні, поки що є мінімалізованою. Тому дозволимо собі бодай пунктирно означити не стільки саму необхідність руху в такому напрямі, скільки збагнути нехіль до налагодження більш тісних міжконфесійних сто-

■ Віталій Шевченко, доктор філософських наук, пров. наук. співробітник Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г.С.Сковороди НАН України.

сунків чи ж вказати на деякі причини, виходячи з яких сам діалог іноді страчається на рації. А для цього вволимо собі виділити низку факторів, які в прямий чи ж в опосередкований спосіб пов'язані з актуалізацією української релігійної духовності або ж мають бути неодмінно враховані під тим оглядом, що:

- релігія складає вертикаль духовності й покликана єднати людину з Богом, пробуджувати в ній вічне, актуалізувати потребу каяття й спасіння;

- духовність в її релігійному наповненні задає аксіологічну парадигму буття, рятуючи людину від приреченості на самотність та смерть;

- духовність є багатомірним поняттям, що включає як вертикальні (релігійні), так і горизонтальні (соціально зумовлені) виміри, останні з яких охоплюють фактично всі сфери життя;

- дух і його похідна – духовність – завжди були й залишаються потужним каталізатором та мобілізуючим фактором, тією інтегративною характеристикою життя в усіх його виявах, ціннісні виміри яких навіть сьогодні, з втратою світом теоцентричності орієнтаційних прямувань, здатні відігравати та й зрештою відіграють істотну роль;

- християнська аксіологія в її православному та греко-католицькому модусах складає ціннісну самодостатність загальноукраїнського значення;

- уподобуючи духовно-інтелектуальні цінності Західного світу чи ж заявляючи про свою євроатлантичну стратегію розвитку, провідники України, а в ідеалі і якомога ширший загал її суспільства, мають бути свідомі специфіки постання й розвитку європейської демократії чи ж в безпосередньому контексті теми – необхідності з'ясування тих трансформацій, що дозволяють говорити про три провідні, а саме: класичну (премодерну), неокласичну (модерну) та посткласичну (постмодерну) або в іншій термінології – метафізичну й постметафізичну інтерпретації духовності;

- вбачати в християнській цивілізації Заходу тільки євроатлантичного «бога» ситості й благополуччя і не помічати духовної дисперсії, символом віри якої стала редукована до мінімуму релігійність, означає не розуміти сутності «аксіологічної драми ХХ століття як на теоретичному, так і буттєвому рівні» [Степаненко І. В. Духовність: філософські конструкти ... / Дис. ... докт. філос. наук. – Х., 2003. – С. 275], а з нею й того смислового осереддя духовності, що в постмодерному дискурсі зводиться до філософсько-антропологічних розважань над проблемами «Я – інший» та фактично нівелює роль релігійного чинника;

- усвідомлення того, що Україна є полірелігійною та кількаконфесійною державою, а кожна релігія чи ж конфесія формує власну культуру, традиції, звичаї та життєвий уклад, зобов'язує не тільки до визнання, але й до неодмінного врахування того, що духовність є плюралістичним явищем і в контексті постметафізичної рефлексії виступає заледве чи не єдиним ефективним засобом знеособлення людини;

- поставивши собі за мету побудувати відкрите громадянське суспільство, у зв'язку з чим неминуче дійде й до «експертно-імпортного» духообміну з тими країнами й цивілізаціями, про які сьогодні маємо лише приbliżне уявлення, Україна має пережити своєрідну реформацію, що з необхідністю надає (= надасть) самому процесові її церковно-релігійного поступу трансформаційної специфіки;

- не маючи змички з соціальним вектором життя, як і сприятливих умов для формування духовності, на перешкоді чому здебільшого стоять фактори економіко-правового та загальноідеологічного порядку, будь-які теоретизування про необхідність її формування та розвитку є приреченими на невдачу;

- дбаючи про вироблення ефективно й максимально дієвої системи заходів, що спрямовані на піднесення духовності громадян України і особливо про її релігійний сегмент, слід виходити не тільки з плюралістичної природи самого явища, а також враховувати не завжди усвідомлювану колізію, в дилемі якої важко поєднуються світський характер освітньо-виховної системи держави України та релігійна візія духу й духовності;

- означуючи принципову відмінність теоретичних розумувань з приводу релігійних заasad духовності, які нерідко оприявнюються і на вищому державному рівні, та правових положень Конституції України, якими застерігається світський характер держави, слід було б подбати про зняття означеної антиномічності, над якою нерідко тяжіє зміст примовки: «Ми б хотіли, але не можна, ми б здійснили, так не дозволено ж»;

- щоб скласти цілісний погляд і сформулювати завдання, пов'язані з проблемами та перспективами розвитку української релігійної духовності, Україна має визначитися в речах концептуального плану і вжити належних наукових зусиль щодо вироблення стратегії та усунення перешкод, що стоять на шляху до реалізації прогностичної мети;

- української релігійної духовності в рафінованому, тобто у разі і назавжди сформованому вигляді, не існує; будучи багатовимірним поняттям, вона являє собою комбінацію найрізноманітніших смислів, включаючи вірування, світогляд, переконання, потреби тощо;

– свобода совісті та віровизнання є безперечним досягненням європейської цивілізації, виступає невід’ємним атрибутом її демократії, однак у свідомості значного числа віруючого загалу України сам факт правової рівності практично всіх наявних у ній церковно-релігійних громад означає також їх рівноцінність або трактується ними як вияв державо-релігійного індивідуалізму чи формального порушення балансу інтересів пастви традиційних церков України та віруючого загалу інших віросповідань, що об’єктивно не тільки не збігається з внутрішніми порухами частини українства, але й дещо послаблює консолідаційні зусилля в їх націєтворчому спрямуванні;

– духовність є не тільки й навіть не стільки теоретичним поняттям, а своєрідним індикатором життя, його якісною характеристикою; в цьому сенсі говорити слід не так про якісні зрушення в контексті підвищення рівня української духовності, як про створення для цього потрібних економічних, політико-правових та культурно-ідеологічних передумов;

– виступаючи в певному сенсі владно-авторитетними партнерами на етапі утвердження незалежності, Українська держава та наявні в ній церковно-релігійні утворення покликані зняти антиномічну сутність соціального напруження, що узасаднене на привабливо-капіталістичному принципі нерівної усім рівності і під виглядом приватизації (= прихватації) злочинцями в законі й поза ним виступає деморалізуючим фактором для значної частини знедолених громадян;

– духовність є інвестиційно привабливим й «високоокупним» капіталом держави, яка зусиллями свого проводу покликана сполучати горизонтальні потреби суспільства з його вертикальними вимірами і в той спосіб максимально актуалізувати ідеальні прагнення громадян;

– зазначаючи неминучих кореляцій, українська релігійна духовність дедалі плюралізуватиметься, однак за всіх можливих трансформацій, включаючи й найрадикальніші, християнство, як релігійний стрижень нації, й надалі виступатиме домінуючою ознакою української релігійної духовності, в якій православний ген України загалом чи ж її греко-католицький імператив мислення в західній частині держави зокрема перекодуванню не нададуться;

– маючи глибинні релігійні обумовлення, українська духовність може розглядатися в субстанційному дискурсі, але з чітким усвідомленням того, що вона різною мірою залежності підлягає впливам соціокультурних, світоглядно-ментальних та буттєвих факторів й, ототожнюючись з певним ідеальним типом релігійної духовності (православним, греко-католицьким, язичницьким...), не може досліджуватися позаісторично чи ж виступати своєрідним категоричним імперативом у розумінні Істини, Краси, Добра, Справедливості, Гармонії;

– релігійність українського громадянства є фактом доконаним, однак її актуалізація на сучасному етапі є до певної міри кон’юнктурною і може сприйматися як ситуативна відповідь на духовний «голод» радянської дійсності;

– за системної кризи, що її переживає українське суспільство на перехідному етапі свого розвитку, рецидиви атеїстичного минулого приховують у собі значно менше небезпек, ніж ураза бездуховності з її відсутністю змісту, ідеалів, обов’язків тощо;

– Україна має усвідомити необхідність «автентичного діалогу між минулим і сучасним» (Г.-Г. Гадамер) і, запобігаючи вживлянню ембріону «кризи» в її європейському вияві та долаючи конфлікти постмодерних інтерпретацій, прагнути «злиття горизонтів двох, видимої й невидимої, поцейбічної, земної й потойбічної, небесної реальностей» [Цит. за кн.: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Л., 2001. – С. 789];

– Україна потребує ціннісно-сміслової ідентифікації духовності як інтегральної й інтегруючої складової, або того солідаризаційно-об’єднувального поняття, релігійні еквіваленти якого є трансцендентно вживленими й не можуть бути заступлені нормативністю антропологічного, культурного та соціального навантаження чи ж обмежуватися рамками соціально-політичної, економічно-правової та екологічної доцільності;

– проголошення Україною державної незалежності, завдячуючи якій стала можливою не тільки актуалізація української релігійної духовності, але і її конструктивний розвиток на вісі «церква – держава – світ», слід сприймати як благо з чітким розумінням того, що саме зараз закладаються демократичні підвалини подальшого поступу України, стратегія її розвитку та механізми реалізації на прийдешні десятиріччя.

Водночас маємо неодмінно враховувати й виходити з рацій ширшого формату, а саме з того, що:

– християнство розкрило двоїсту природу людини, в якій дух «є суще як суб’єкт волі та носій блага» (В. Соловйов), а власне людина уявляється образом і подобою Божими, тобто тією духовною істотою, що походить від Бога і прагне повернутися в Його царство, туди, де через посередність Віри, Надії й Любові сполучається вічне, досконале, благо;

- з гіпертрофією релігійного начала в новоевропейській духовності людина стала мислитись як самотворний дух, що сам себе визначає і сам себе спрямовує;
- силове поле новочасної духовності, особливо в її екзистенційному інваріанті, засвідчує неабияке розмаїття персональних і надперсональних, сакральних і буденних, інституційних та неінституційних виявів, континуум яких охоплює знання й віру, цінності й оцінки, ідеали й соціокультурні форми мистецько-інтелектуального освоєння світу;
- «людиноподібнення» як позірна втіха нової духовності вже встигло проявитися в трагічних колізіях буття людини в світі (М. Гайдеггер), то прирікаючи її на свободу й відповідальність як саомету життя (Ж. – П. Сартр), то унеобходнюючи сенс бунту проти абсурду (А. Камю);
- нинішній стан цивілізаційного розвитку загрожує перетворити духовність на фікцію, за якої людина не тільки втрачає доцільність земного життя, але й рацію власного існування;
- розважаючи над відчаєм покинутості та відчуттям втрати самої рації людського існування, що їх спричинив буттєвий абсурд життя без Бога, сучасна Європа чимраз настійніше прагне подолати культ розуму як виклик і хворобу часу, що зокрема проявляється у двох взаємовиключних тенденціях: у спробах «реабілітувати» релігійну первинність духовності та в наголошенні імперативності підсвідомо-ірраціонального начала в людині;
- у світлі певних тенденцій за давненим конфлікт між наукою та релігією може бути розв'язаний на користь мудрості, «онтологічна флюїдність та семантична інтертекстуальність» [Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. – С. 17] якої виступає спільною властивістю релігії й філософії, наук природничого та гуманітарного профілю;
- Україна потребує самокритичного й виваженого усвідомлення того, на якому етапі розвитку знаходиться і що має робити за поточно-перебіжних обставин, а також з огляду на ближчу й дальшу перспективи, бо, попри безперечні досягнення, які стали можливими з проголошенням державної незалежності, маємо доволі підстав для занепокоєння станом справ у духовній сфері: бажаючи уникнути важкого хреста приниження та матеріальних бідувань, а також з мотивів, що минаються з національно-патріотичною свідомістю, мільйони громадян залишили рідну землю; внаслідок зубожіння та соціальної деградації поглиблюється процес девіанізації українського громадянства, за якого борделі «найпривабливіших» країн переповнені «цнотливими» українськими дівчатами, а дитяча безпритульність набула загрозливих масштабів, і, нарешті, чимало громадян України вже не тільки виснажилась під тягарем нестерпно важких матеріальних скрут, але й поволі зневіряється у перевагах обраного Україною курсу розвитку;
- українське суспільство має бути готове до сприйняття ідей та механізмів реалізації планів, пов'язаних з необхідністю розвитку релігійної духовності, у зв'язку з чим, крім іншого, слід подолати такі ганьблivi для початку ХХІ століття і особливо для європейської дійсності явища, як бідність, правовий нігілізм, розчарування, зневір'я та інші фактори, що загрожують моральною деградацією суспільства;
- шукаючи й формуючи автентичні форми національного духу, той ідеальний образ духовності, з яким Україна пов'язує своє майбутнє, ми не маємо права на ігнорацію чи ж зневажання інших типів духовності, що передбачає багатомірне бачення реальності, а також сприйняття її в «різних інтелектуальних перспективах та пізнавальних позиціях» [Лазарев Ф. В., Брюс А. Литтл. Многомерный человек. Введение в интервальную антропологию. – Симферополь, 2007. – С. 7];
- поповнюючи спектр вітчизняної релігійної духовності, численні церковно-релігійні відгалуження (=об'єднання), у тому числі й ті, які є забороненими в країнах свого походження або поширення, не без успіху розгортають свою діяльність в Україні, збагачуючи уявлення українського загалу про донедавна мало-, а то й зовсім незнані релігійні вірування, серед яких конфуціанство з його ідеєю гармонії Неба та Землі, ведичні системи та дзен-буддизм речників індо-азіатської традиції, феномен сучасного ісламу тощо;
- практика життя постмодерної доби, що, зрештою, й піднесла принципи толерантності та плюралізму, уже зараз змушує задуматись над доцільністю правової вседозволеності, за якої, з одного боку, піддаються нівеляції самі критерії національної ідентичності, а з другого – виникає нагальна потреба чіткого розмежування рольових функцій держави та церкви в делікатній сфері релігійного домобудівництва;
- церква, крім іншого, чи, точніше, всі наявні в Україні церковно-релігійні об'єднання, покликані виступати совістю нації, бути мудрими порадиниками та натхненниками в усіх можливих потребах;
- за умов, коли значна частина церковно-релігійних інтересів віддана на відкуп парламентарям, які з неодмінністю накладаються й корелюються з їх політико-ідеологічними

уподобаннями, говорити про повне розмежування або цілковиту незалежність пріоритетів влади і церкви не доводиться;

– визнання другорядної ролі держави в церковно-релігійній сфері, як і застереження від простої і беззмістовної свободи, що в гірших випадках провадить до хаосу та безладдя, унеможливить підміну властивих тільки церкві функцій, а отже й практичну ймовірність створення такого державно-церковного альянсу, за якого держава могла б видати себе, – кажучи словами нинішнього понтифіка Римського Папи Бенедикта XVI, – «за Бога» [Ратцінгер Й. Цінності в часи перемін. Долання майбутніх викликів. – Л., 2006. – С. 60], а з тим стати «звіром із безодні, владою антихриста» [Цит.за: Васьків А. Політико-релігійна взаємодія в оцінці кардинала Йосифа Ратцінгера // Історія релігій в Україні. Науковий щорічник. – Л., 2007. – Кн. II. – С. 323];

– українська релігійна духовність, як певна й змінна самодостатність, перебуває під доволі потужними впливами внутрішньодержавних та загальноцивілізаційних факторів, по своєму персоналізуючись в індивідуальній свідомості кожного громадянина України доби інформаційної вседоступності та морально-етичного вседозволення.

Отже, якщо спробувати прочитати або, висловлюючись коректніше й точніше, змістити вищевикладені зауваження, спостереження та умовисновки у площину потреб, що корелюються з необхідністю побудови в Україні громадянського суспільства, то сам міжконфесійний діалог як самоцінність не може складати конечної доцільності. Інша річ, що міжконфесійний діалог, і винятково в його довірливо-невимушеній формі, об'єктивно сприятиме чи ж покликаний сприяти кращому взаєморозумінню конфесійних опонентів та виробленню такої стратегії розвитку, в якій гармонізація міжцерковних відносин стала б невід'ємною складовою державотворчого поступу України в його поточному та перспективному вимірах. Але за найкращих обставин ілюзій щодо зняття міжконфесійних проблем, особливо в їх догматико-канонічному наповненні, виношувати не слід. Очевидно, що теза: «Багатоманіття в єдності» та «Єдність в багатоманітті» – виглядає в Україні на дилему, в якій привабливість обох мислєформ є рівнодостатньою.

О. ШЕЛУДЧЕНКО

БІБЛІЙНІ ПРОРОЦТВА ЯК ОСНОВА МІЖКОНФЕСІЙНОГО ДІАЛОГУ АВРААМІСТИЧНИХ РЕЛІГІЙ

Для сучасного суспільства є характерною наявність великої кількості конфесій. Деякі вчені нараховують до 5000 різних релігій і культів [3, с.547]. Це ставить перед вченими і богословами ряд проблем – від пояснення такої різноманітності релігій до його подолання. Різноманітність релігійних конфесій неминуче призводить до появи в суспільстві міжконфесійних протиріч і конфліктів, які потребують нагального вирішення. Тому важливою проблемою сучасності постає пошук шляхів для міжконфесійного порозуміння.

Наявність великої кількості різних віровчень свідчить про нестабільність суспільства. З одного боку, 70 років Радянської влади зробили пануючим матеріалістичний світогляд, який заперечував існування будь-яких Вищих Сил. Згодом відсутність віри і впливу пануючих релігій регіонів призвела до можливості поширення на території колишнього СРСР різноманітних західних віровчень. Попит народжував пропозицію: вплив цих віровчень все більше посилювався. З іншого боку, зростає прагнення людей до духовності та нестабільна економічна і політична ситуація в суспільстві кінця XX – початку XXI століть також сприяли їх поширенню.

Існування величезної кількості малих релігій, які виникли за останні декілька століть, взагалі ставить під сумнів подальше існування православ'я і католицизму як пануючих релігій своїх регіонів, оскільки «кожне місто чи дім, поділені супроти себе, не втримаються» (Мт. 12:2). Приналежність людей до тих чи інших конфесій призводить до поділу суспільства на «вірних» і «невірних», що сіє між ними недовіру і, навіть, ворожнечу. Таким чином, до загальної невпорядкованості, нестабільності і непевності в завтрашньому дні додаються ще й релігійні фактори. Сучасне суспільство являє собою вибухонебезпечну суміш, й запалений сірник – лише справа часу.

Споконвіку будь-яка релігія регіону була фундаментом та об'єднуючим духовним стрижнем народу. У Росії, Україні й Білорусі такою основою є православ'я, в Західній Європі – католицизм, в Азії – буддизм, арабських державах – іслам тощо. Поширення